

บทที่ 5

การแจกค่านามและกริยา

การสร้างคำโดยทั่วไปจะเหมือนภาษาสันสกฤตมาตรฐาน คำที่ใช้ในประโยคแบ่งได้ 2 ประเภทหลัก คือประเภทที่ต้องนำไปแจกวิภक्ति์และจำพวกที่ไม่ต้องแจกวิภक्ति์ ประเภทที่ไม่ต้องนำไปแจกวิภक्ति์ใช้เหมือนสันสกฤตปาดินดังนั้นจะไม่กล่าวถึงรายละเอียดในขั้น ส่วนที่ใช้ไม่เหมือนภาษาสันสกฤตมาตรฐาน มีดังต่อไปนี้

แก่จำพวกที่ต้องนำไปแจกวิภक्ति์มี 2 กลุ่มคือ กลุ่มนาม และกลุ่มกริยา ทั้งสองกลุ่มเมื่อรวบรวมลักษณะการใช้แล้วมีดังต่อไปนี้

การแจกวิภक्ति์นาม

การแจกวิภक्ति์นาม คือการนำค่านามซึ่งเป็นตัวปราศรัยภิกะหรือศัพท์ที่พร้อมจะนำไปแจก รูปมาแจกตามวิภक्ति์ทั้ง 8 เพื่อนำไปใช้ในประโยค การแจกวิภक्ति์นามต้องมีการระบุ ลิงค์ รจนะ และวิภक्ति์ขยงนามด้วย เมื่อแจกแจงในรายละเอียด การใช้ลิงค์ รจนะและวิภक्ति์ มีข้อน่าสังเกต ดังนี้

ก. การใช้วจนะ

การใช้วจนะในลิตวิสตระ มีลักษณะการใช้ซึ่งผิดแผกไปจากไวยากรณ์สันสกฤตอยู่ 2 ประการ คือ¹ การใช้เอกพจน์แทนพหูพจน์และใช้พหูพจน์แทนภวพจน์

¹ภาษาสันสกฤตผสมดูรายละเอียดใน

การใช้ที่ผิดแผกจากไวยากรณ์สันสกฤตดังกล่าว เท่าที่เห็นดังต่อไปนี้

1. การใช้เอกพจน์แทนพหูพจน์ ได้แก่

อุตฺติษฺฐ แทม อุตฺติษฺฐต ในประโยคว่า

uttīṣṭha bhadrāmukhāḥ karmāntāni kāryata, āpaṇāni prasārayata,
divā manyāmahe sūryabhyudgatam|| (Lal.V.13.5-6)

คำว่า "อุตฺติษฺฐ" ในที่นี้ ไม่ถูกต้องตามปริบท จักรประธานคือ ยูยมุ บทวิเศษณ์ของประธานคือ ภทฺรมุขชะ ในขณะเดียวกัน ก็มีคำกริยาในปริบทข้างเคียง คือ การยุต, ประสารยุต, และ มนุชามเห (วามุ) ซึ่งบ่งชี้ได้ว่าคำว่า อุตฺติษฺฐ ควรจะประกอบเป็นพหูพจน์ แต่กลับเป็นเอกพจน์

ปรากฏการณ์นี้ เรียกว่าวจนยัตยาส* พจน์ของ อุตฺติษฺฐ ไม่เข้ากับปริบท ปรากฏอยู่ในบทละครและบาลี มีปรากฏการณ์ทำนองเดียวกันนี้แต่ไม่มากนัก ในบาลี กริยา อุตฺติ (อสฺติ) และ นตฺติ (นาสฺติ) ใช้ได้ทั้งเอกพจน์และพหูพจน์²

กรณีข้างต้นจึงอาจได้รับอิทธิพลจากภาษาปรากฏฤต หรือมีละเน้นก็เป็นความพลั้งเผลอของผู้แต่งประโยค

2. การใช้พหูพจน์แทนทวิพจน์ มีพบบดังนี้

mātē pitā ca kutra śuddhabhāvāḥ (santi)|| (Lal.V.19.2)

พหูพจน์ในที่นี้ คือ ศุภทวารชะ ซึ่งเป็นวิภक्तिตตา (Compliment) ของบทประธาน 2 บท คือ มาตา และ ปิตา รูปแจกทวิพจน์ของนาม อ กวฺรฺนตฺบฺ. ทวิพจน์ คือ ศุภทวารชะ แต่ในที่นี้ ใช้พหูพจน์แทนทวิพจน์

Rāhula, A Critical Study of the Mahāvastu, pp. 19-20 ff.

* คำนี้ใช้ตามลัทธิพรต ศาสตร์วิ ใน

Śāstrī, The Rāmāyaṇa : A linguistic Study, p. 233.

² ดู Geiger., § 141; Pischel., § 498.

ปรากฏฤตธรรมบทมีส่วนคล้ายคลึงกับบาลีจะแตกต่างกัน ก็แต่หน่วยเสียงที่แปลกไป

การหายไปของทวิพจน์เป็นเรื่องสามัญของภาษาปรากฏ³ บาลีมีร่องรอยของทวิพจน์
เหลือให้เห็นบ้างได้แก่ เทว หรือ ทเว และ อุโก (อุเกา > อุโก) ปรากฏอื่น ๆ จะเหลือ
อยู่ที่แต่โท (เทวา > โท), ทเว และ เพ (เทว > เว > เพ) นอกจากสังขยาจำนวน 2 นี้
แล้วที่เหลือก็นำมาใช้พหูพจน์ แทนเป็นหลัก

ข้อน่าสังเกตคือ การใช้ทวิพจน์แทนพหูพจน์และพหูพจน์แทนทวิพจน์ มีใช้ทั้งในคัมภีร์พระ
พระเวทและรามายณะ⁴

จึงอาจกล่าวได้ว่าการใช้พหูพจน์แทนทวิพจน์ เป็นเรื่องที่เป็นไปโดยธรรมชาติของภาษา
ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพระเวทแม้ไม่บ่อยนัก และมีใช้แพร่หลายในวรรณกรรมซึ่งแต่งก่อนศตวรรษปาณินิ มา
ปรากฏเป็นลักษณะทั่วไปของภาษาปรากฏ การใช้พหูพจน์แทนทวิพจน์ในลิลิตวิไลตระอาจได้รับอิทธิพล
ภาษาที่มีมาก่อนปาณินิหรือมีฉะนั้นก็ภาษาปรากฏ

ข. การใช้ลึงค์

การใช้ลึงค์ของภาษาสันสกฤตผสมมีความสับสนมากในหัวข้อดังต่อไปนี้⁶ คือ

1. สับสนในเรื่องแจกวิภक्तिซึ่งใช้ประจำลึงค์ทั้ง 3 ลึงค์ เช่น ปรดมาวิภक्ति เอกพจน์
ของ อ การันต์ ปุ. มีรูปเป็น อา แทนที่จะลงท้ายด้วยวิสรรค หรือ อสุ, ทวิตยวิภक्ति เอกพจน์
ของอ การันต์ ปุ. มีรูปเป็น -อ (-อาม) แทน -อ (-อม) เป็นต้น เมื่อสรุปปรากฏการณ์เป็น
ข้อ ๆ จะได้ ดังนี้

1.1 สันสกฤตวิภक्तिต้องประกอบเป็นรูปทวิตยวิภक्ति สตรีลึงค์แต่สันสกฤตผสมใน

ดู Brough., § 79.

³ Geiger., § 77; Pischel., § 360, 436-437; Woolner., § 85.

cf. BHSGD.I. § 5.6, 25.

⁴ พระเวทดู ใน Macdonell., § 193.

รามายณะดู Śāstrī, The Rāmāyaṇa : A Linguistic Study, p. 233.

⁶ รายละเอียดดูใน BHSGD.I. § 6.1 ff.

ลลิตวิสตรระใช้รูปปรดมาวิภักดี เอกพจน์ของสตรลิ่งค์ แทน ได้แก่ กุขมา ในประโยคว่า

smara kulakulīnā śamatham śīlavratam kṣamā damam caiva||

(Lal.V.9.5)

กรณีนี้ สันสกฤตปาณินจะเป็น กุขมา

1.2 สันสกฤตปาณินต้องประกอบเป็นรูปอาสภะ ของ อ การ์นต์ ปุ. แต่สันสกฤต
ผสมในลลิตวิสตรระกลับใช้รูป ปรดมาวิภักดี เอกพจน์ สตรลิ่งค์แทน ได้แก่ จยุติวธิชเยา ชรมณ-
เกุสสุทมา วิรชา ในประโยคว่า

cyava cyava hi cyutividhijñā jaramarapakleśasūdanō virajā||

(Lal.V.9.9)

กรณีนี้สันสกฤตปาณินจะเป็น cyutividhijñā jaramarapakleśasūdana

virajā||

1.3 สันสกฤตปาณินต้องประกอบเป็นปรดมาวิภักดี พหูพจน์ของ อ การ์นต์ ปุ. แต่
สันสกฤตผสมในลลิตวิสตรระกลับใช้รูปปรดมาวิภักดีเอกพจน์ ของสตรลิ่งค์แทน ได้แก่ รูปธาตุกา
ในประโยคว่า

smatītya kāmachātum devā ye rūpadhātukānekell* (Lal.V.9.12)

สันสกฤตปาณินจะเป็น รูปธาตุกาสุ ซึ่งเป็นวิเศษณ์ของ เทวา(ะ) [พหูพจน์]

1.4 สันสกฤตปาณิน ต้องประกอบเป็นรูปปรดมาวิภักดี พหูพจน์ของ อ การ์นต์ ปุ.
แต่สันสกฤตผสมในลลิตวิสตรระ ประกอบเป็นรูปปรดมาวิภักดี พหูพจน์ ของ อ การ์นต์ของ ปุ.
ได้แก่

คำว่า "นิหตา มารกรรมา" ในประโยคว่า

nihatā ti mārakarmā jītaśtvyānye kutīrthikā nāthā||

(Lal.V.9.23)

* กรณีนี้ อาจแยกเป็น เทวา เย รูปธาตุกาสุ เอเก ถ้าแยกดังนี้ คำว่า รูปธาตุกาสุ ก็
จะเป็นการใช้ทวิตยวิภักดี พหูพจน์ ปุ. แทน รูปธาตุกาสุ ซึ่งเป็น ปรดมาวิภักดี พหูพจน์ ปุ. เช่น
เดียวกัน

สันสกฤตปาณินิจะเป็น นิตานิ เต (เต > ติ) มารกรฺมาณิ

คำว่า "นยฺตา" ในประโยคนี้ว่า

śakrās ca brahma nayutā ye jātām tvāṃ grahiṣyante||

(Lal.V.10.8)

สันสกฤตปาณินิเป็น พุทฺหมนฺิยฺตานิ

1.5 สันสกฤตปาณินิต้องประกอบเป็นรูปทวิตยาวิกฤติ พุทฺพจน์ของปุ. แต่สันสกฤตผสม
ในลิตวิสตรระ ประกอบเป็นรูปทวิตยาวิกฤติเอกพจน์ ของสตรฺลิงค์ ได้แก่

มาสามุ ในประโยคนี้ว่า

dvātriṃśa māsāmava kāma sevahi|| (Lal.V.20.19)

สันสกฤตปาณินิจะเป็น มาสามุ

1.6 สันสกฤตปาณินิต้องประกอบเป็น อี การันต์ ปรดมาวิกฤติ เอกพจน์ สตรฺลิงค์
แต่สันสกฤตผสมในลิตวิสตรระ ใช้รูป อ การันต์ อาสนะเอกพจน์ ปุ. ได้แก่ ตาปส ในประโยคนี้ว่า

vratastha sā tiṣṭhati tāpasīva|| (Lal.V.20.20)

สันสกฤตปาณินิจะเป็น ตาปสฺนฺิ

1.7 สันสกฤตปาณินิต้องประกอบเป็นปรดมาวิกฤติ อี การันต์ เอกพจน์ สตรฺลิงค์
แต่สันสกฤตผสมในลิตวิสตรระ ประกอบเป็น รูปปรดมาวิกฤติ เอกพจน์ ของอีการันต์ ในปุ. ได้แก่

วฺรตานุจารฺนฺิ ในประโยคนี้ว่า

vratānucārī sahadharmacārīnī|| (Lal.V.20.20)

สันสกฤตปาณินิจะเป็น วฺรตานุจารฺนฺิ

1.8 สันสกฤตปาณินิ ต้องประกอบเป็นปรดมาวิกฤติ พุทฺพจน์ นปุ. แต่สันสกฤตผสม
ในลิตวิสตรระ ประกอบเป็นปรดมาวิกฤติ พุทฺพจน์ ของ อ การันต์ ปุ. ได้แก่

-นยฺตา ในประโยคนี้ว่า

kiṃ cāpi devanayutāḥ śrutvā dharmā na te vitṛpyante||

(Lal.V.9.15)

สันสกฤตปาณินิเป็น เทวนยฺตานิ

vīryabaladhyānaprajñā niṣevitā kalpakoṭīniyutāni||

(Lal.V.9.6)

สังสกฤตปาณินิเป็น นิเชวิตานิ

1.9 สังสกฤตปาณินิต้องประกอบเป็นรูป อาสปะนะ อ การันต์ ปุ. เอกพจน์ แต่
สังสกฤตผสมในลิตวิสตระประกอบเป็นรูปปรดมาวิภักตี ปุ. พหูพจน์

ได้แก่ นาคา ในประโยคว่า

nihatā ti mārakarmā jitāstavyānce kutīrūhikā nāthāḥ

(Lal.V.9.23)

สังสกฤตปาณินิเป็น นาค

1.10 สังสกฤตปาณินิต้องประกอบเป็นรูป อิกมฺ คัพฺ ปุ. พหูพจน์ แต่สังสกฤตผสมใน
ลิตวิสตระ ใช้รูป อิกมฺ คัพฺ สตรีลิงค์ พหูพจน์

ได้แก่ อีมา ในประโยคว่า

duḥkhamanityamanātmā nirikṣatḥ yoniso imā dharmā

hetupratyayayuktā vartantesvāmikā jaḍābuddhyāḥ (Lal.V.26.21)

สังสกฤตปาณินิจะเป็น อีเม

1.11 สังสกฤตปาณินิจะต้องประกอบเป็นทวิตียาวิภักตี เอกพจน์ สตรีลิงค์แต่สังสกฤต
ผสมในลิตวิสตระ ใช้รูปทวิตียาวิภักตี เอกพจน์ ของ อ การันต์ ปุ. ได้แก่ อวธิกั ในคาถาว่า

paśyet evāvadhiḥkaṃ guṇānvitāḥ

dayā sutā sā jananī ca māyāḥ (Lal.V.21.9-10)

สังสกฤตปาณินิจะเป็น อวธิกา

11. บทขยายประธานกับตัวประธานประกอบถึงจะไม่ตรงกัน ได้แก่

-ส്മุชิตา เย กับ พุทฺธนิยฺตานิ ในประโยคว่า

smara smara anantakīrte saṃpūjitā ye ti budāhaniyutāniḥ

(Lal.V.9.7)

สังสกฤตปาณินิจะเป็น ส്മุชิตานิ ยานิ

-หรีมา ในประโยคว่า

hrīmā vyapatrāpiṇī dharmacāriṇī

nirmāṇa astabdha acāñcalā ca|| (Lal.V.20.3-4)

สันสกฤตปาณินจะเป็น หุริมติ

-ศุภธาวาสาน ในประโยคว่า

sā sarvā śuddhāvāsan devabhāvanānvabhāsyā|

maheśvaradevapatra pramukhānaprameyān devapatrān

samcodayāmase|| (Lal.V.2.19-20)

สันสกฤตปาณินจะเป็น ศุภธาวาสาน

-อภิปรินุสุมุภนุญาส ในประโยคว่า

rājā śuddhodno mātṛśuddhah pitṛśuddhah patnīśuddho'pari-

krīṭasampannāyās svakārasuvijñāpakah|| (Lal.V.18.1)

สันนิษฐานว่ากรณีนี้ สันสกฤตปาณินจะเป็น อภิปรินุสุมุภนุญาต สุวการาต

สุวการสูวิชฎาปะกะ

ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ เป็นเรื่องของลิงลวยัตยาส เกือบทุกกรณีที่พบการใช้ข้างต้นอยู่ในร้อยกรองจึงอาจเป็นด้วยฉันทลักษณ์บังคับ ส่วนกรณีในร้อยแก้วซึ่งมีอยู่ไม่มากก็คงติดมาจากร้อยกรองหรือมีฉันทลักษณ์เป็นความไม่รัดกุมของผู้แต่งหรือมีความบกพร่องในการถ่ายถอดในระยะต่อมา

อีกด้านหนึ่งอาจเป็นอิทธิพลภาษาปรากฏ ทั้งนี้เพราะปรากฏการใช้ลิงลวยัตยาสนี้ไม่น้อย* กรณีที่พบในร้อยแก้วในสันสกฤตผสมก็อาจติดมาจากร้อยกรอง

* ภาษาบาลี ยกตัวอย่างเช่น

สพฺเพ เต รูปา...สพฺเพ วเจเต ใน S.1.67.

สพฺเพ เต รูปา ใน M.III:217.

อิมะ ทิณฺฐิฐานา ใน D.I:16.

สพฺเพ ญฺฐุมยา วา ใน J.I:289.

เป็นต้น

รายละเอียดของบาลีดูใน Geiger., § 76.

ภาษาปรากฏอื่น ๆ ดู Pischel.,

ค. การใช้วิภक्ति

การใช้วิภक्तिของภาษาสันสกฤตผสมแตกต่างจากการใช้วิภक्तिในภาษาสันสกฤต ในแง่ที่หลายวิภक्तिในภาษาสันสกฤตผสมใช้แทนกันได้ (Colique Case) การใช้วิภक्तिแทนกันดังกล่าวนี้มีในทกวิภक्तिยกเว้นสัมโพธนะ⁵ เท่าที่ปรากฏว่านิชในอัสยาที่ 1-4 แห่งลลิตวิสตรระมีดังต่อไปนี้

1. เอกปรดมาวิภक्ति สตรลิงค์แททวิตยาวิภक्ति สตรลิงค์ได้แก่

กษมา ในประโยคว่า

smara kulakulīnā śamabhṛṣṭā śīlavratam kṣamā damam caiva||

(Lal.V.9.5)

กรณีนี้ สันสกฤตปาดินิจะเป็ญ กษมา

2. เอกปรดมาวิภक्ति เอกพจน์ บู้.แทนเอกพจน์ของสัมโพธนะ ได้แก่

ศุริมาน ในประโยคว่า

kip cāpi tuṣṭabhavanam tava puṇyaśriyābhiśobhate|| (Lal.V.9.9)

yā kāci rativivīhī divyā manasā vicintitā śrīman|| (Lal.V.26.3)

yatraiva bhāṣyameṣmin maṇiratnam tiṣṭhate bhavati śrīman||

(Lal.V.10.11)

กรณีนี้สันสกฤตปาดินิจะเป็ญ ศุริมนุ⁶

3. เอกปรดมาวิภक्ति เอกพจน์ บู้.แทน ตฤติยาวิภक्ति เอกพจน์ ได้แก่

ตริวิมกษาคาโยเคส ในประโยคว่า

trivimokṣāḡadayaogaurvānirvāṇasukhe sthāpeya śīghram|| (Lal.V.9.2)

§ 356-359.

⁵ เอกเจอรตันให้รายละเอียดตกวิภक्तिจากหลายคัมภีร์ที่เอกเจอรตันรวบรวมได้ ดูใน BHSGD.I. § 7.1 ff. ปรากฏตธรรมบท Brough., § 75.

⁶ ดูแบบแจกของ ศุริมนุ ใน Perry., § 263.

cf. Müller., § 186; Whitney., § 453.

สันสกฤตปาณินิจะเป็น ตูริวิโมกษาคทาโยเคม

โยค ข้างต้น เป็น อ การันต์ ปุ. รูปที่ให้ในประโยคข้างต้น คือ-โยเคส- รูปนี้ผู้
วิจัยไม่พบในแบบแจก อ การันต์ แต่ไปมีลักษณะคล้ายแบบแจก ทิว หรือ ทุย คัพท (อ่างฟ้า,
สวรรค์) สตรีลึงซึ่งรูปปรดมาวิภักตี เอกพจน์เป็น เทยาส ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เป็นลิงควยตัยาส
ในขณะที่เดียวกันก็ไปปรดมาวิภักตีแทนตฤตยวิภักตี

4. เอกาวิตียวิภักตี พหุพจน์ แทนษษฐวิภักตี พหุพจน์ได้แก่

อุปวิษุณานู ในประโยคว่า

tatro'paviṣṭāna abhūṣi cintā|| (La1.V.18.27)

สันสกฤตปาณินิจะเป็น อุปวิษุณานู

5. เอกาปรดมาวิภักตี พหุพจน์ซึ่งอยู่ในรูปแรง แทนทวิตียวิภักตี พหุพจน์ ซึ่งอยู่ในรูป
อ่อนได้แก่ ภควตสุ ในประโยคว่า

tān buddhānubhāve'nāprameyāsamāhyeyāḡaḡanāsamatikrāntakalpā-
tikrāntān buddhān bhagavanto'nusmaranti sma|| (La1.V.15-17)

สันสกฤตปาณินิจะเป็น ภควตสุ

6. เอการูปปรดมาวิภักตี เอกพจน์ ปุ. แทนทวิตียวิภักตี เอกพจน์ ปุ. ได้แก่

นโรตตมสุ ในประโยคว่า

jambudhvajenyā na hi sāsti nārī

yasyā samarthā dharitum narottamā|| (La1.V.21.12)

กรณีนี้สันสกฤตปาณินิจะเป็น นโรตตม

7. เอกาวิตียวิภักตี พหุพจน์ แทนปรดมาวิภักตี พหุพจน์ ได้แก่

จตุรสุ ในประโยคว่า

samudikṣante pālāścaturō ye tubhya dāsyate pātram||

(La1.V.10.7)

สันสกฤตปาณินิจะเป็น จตุวารสุ

การใช้วิภักตีแทนกันได้ดังกล่าวนี ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นลักษณะภาษาสันสกฤตซึ่งมีมา
ก่อนสันสกฤตปาณินิประการหนึ่ง สาเหตุที่ใช้ในลักษณะดังกล่าวนี้ อาจแสดงให้เห็นความเป็น

ภาษาพูด เมื่อใช้ภาษาสันสกฤตสนทนา กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ก็อาจไม่เคร่ง ทั้งนี้ เห็นตัวอย่างเทียบ
 ได้กับภาษาปรากฤต ซึ่งผู้ใช้เป็นประชาชนทั่วไป ความรู้สึกสูงต่ำบ้างผิดแผกกันไปตามฐานะ
 ลักษณะที่เห็นชัดในปรากฤตก็คือใช้หลายวิภक्तिแทนกัน เช่นบาลี ใช้รูปผันวิภक्तिละม้ายกับจุดถึง
 2 พจน์ คงใช้จุดถึงวิภक्तिจำเพาะที่บ่งบอกทางและจุดประสงค์เท่านั้น ตติยวิภक्तिในบาลีใช้แทน
 กันได้กับวิภक्तिบัญญัติในบางคราวเป็นต้น⁷ ปรากฤตอื่น ๆ ก็เหมือนกัน จนที่สุดเมื่อถึงยุคสมัย
 ภาษาอปรังสะวิภक्ति้นามมีเหลือ 3 วิภक्ति⁸

การแจกวิภक्तिอาชยาด

การประกอบวิภक्ति

แนวโน้มของกริยาอาชยาดในภาษาสันสกฤตผสม โดยมากจะสร้างจากคำกริยาปัจจุบัน
 เป็นหลัก คำกริยาปัจจุบันในที่นี้หมายถึงคำกริยาที่ใช้ประกอบวิภक्तिในหมวด

1. วรรณมานา (Present Indicative)
2. ัญจมี (Imperative)
3. สัปตมี (Optative)
4. หยัสตมี (Imperfect)

และคำกริยาปัจจุบันที่ใช้ประกอบวิภक्तिโดยมากมักจะลงท้ายด้วยสระย⁹ (Thematic

⁷ ดู Geiger., § 71.2, 82.2, 90.1, 91.92, 95-96; Gune., § 38.

⁸ ดู Pischel., § 361; Wooner., pp. 7 ff. cf. Gune., § 45.

Brough., § 75.

วิภक्तिที่เหลืออยู่ของอปรังสะ คือ ปรงภาวิภक्तिตติยวิภक्तिใช้แทนกันเสมือนเป็น
 วิภक्तिเดียว, ตติยวิภक्तिหายไปรวมอยู่กับสัปตมี, ัญจมีวิภक्ति จตุรวิภक्ति และ ษัตรีวิภक्ति
 รวมกันเป็นวิภक्तिเดียว

ดู Tagare., § 74, 75.

⁹ หลักภาษาสันสกฤตตามไวยากรณ์ปาณินิ ได้แบ่งคำกริยาของหมวดธาตุเป็น 2 กลุ่ม
 กลุ่มที่ 1 คำกริยาลงท้ายด้วยสระ อ ได้แก่คำกริยาที่สร้างจากธาตุในหมวด 1 4 6 10 คำ

กริยาในกลุ่มนี้ มีรูปเดียวเมื่อสร้างคำกริยาตามกฎเกณฑ์ในแต่ละหมวดแล้วเอาประกอบวิภक्ति (Stems) ซึ่งเป็นลักษณะของธาตุหมวด 1 4 6 10 คำกริยาปัจจุบันซึ่งนิยมลงท้ายด้วยสระ อ นี้ ไม่จำเพาะ แต่ใช้ประกอบวิภक्तिอาชยาดเท่านั้น กริยาก็ตกก็ใช้คำกริยาเดียวกันนี้

เท่าที่พิจารณาอยู่ในอธิบายที่ 1-4 แห่งคัมภีร์ลิลิตวิสตระ มีกริยาจำนวนน้อยที่ใช้คำกริยา ซึ่งสร้างไม่ตรงหลักของสันสกฤต คือ

สฤเท (Lal.V.20.23) ทั้งที่มี ติหฺรูติ (Lal.V.10.11) หรือ ติหฺรูติ (Lal.V.20.19) ให้เทียบ คำกริยาปัจจุบันที่ตกตามสันสกฤตปาลิมคือ ติหฺรู

- จิกฺเขปฺส* (Lal.V.5.28) คำกริยาปัจจุบันคือ กฺเขป, จิกฺเขป (หมวดตฤ)
- โจเทติ (Lal.V.10.14) คำกริยาปัจจุบันคือ โจทย
- วรุณฺติ (Lal.V.21.17) คำกริยาปัจจุบันคือ วรุณย(กริยานามธาตุ)
- โรเจ (Lal.V.12.3) คำกริยาปัจจุบันคือ โรจย
- อนฺสุเมเร (Lal.V.26.19) คำกริยาปัจจุบันคือ อนฺสุเมรย
- จเรถา (Lal.V.23.18) คำกริยาปัจจุบันคือ จรย

อาชยาดได้เลย กลุ่มที่ 2 คำกริยาลงท้ายด้วยพยัญชนะหรือสระใดก็ได้ยกเว้นสระอ ได้แก่ คำกริยาที่สร้างจากธาตุในหมวด 2 3 5 7 8 9 คำกริยาในกลุ่มที่ 2 นี้จะมี 2 รูปคือรูปแรง (Strong Form) และรูปอ่อน (Weak Form)

รายละเอียดดู Müller., § 295; Mayrhofer., § 83-87 etc.

* รูป จิกฺเขปฺส เป็นรูปแรง รูปแรงของกริยาปโรกษุต อยู่ในรูปที่ 1 2 3 เอกพจน์ ปรสไมท รูปที่ถูกต้องเป็นรูปอ่อน

การทำให้เป็นขึ้นคุณหรือพฤตตีไม่ถูกที่ว่ามีลิลิตกล่าวห้ามไว้ใน Pāṇini.I.I.5 ว่า "kṛiti ca||"

เหตุที่ไม่ทำให้ขึ้นคุณและพฤตตี เพราะหมวดปโรกษุตเป็นวิภक्तिอาชยาดในกลุ่ม อารธธาตุกะ (ดูใน Pāṇini.1.1.4 ประกอบ) คัมภีร์อธิบายการใช้รูปแข็งในลักษณะเดียวกันนี้แทน รูปอ่อนก็มี คือ

อารภณ (Lal.V.26.28) ได้กริยาปัจจุบันคือ อารภย
 ศเมต (Lal.V.27.4) ได้กริยาปัจจุบันคือ สมย
 อวติษฺเรฐกา (Lal.V.27.20) : ได้กริยาปัจจุบันคือ ติษฺรย(+อว)

ได้กริยาซึ่งไม่ลงท้ายด้วยสระอ (Athematic Stems) มีใช้น้อย เท่าที่พบในอรรถาย

ที่ 1-4 แห่งคัมภีร์กิลิตวิสตรระ มีดังนี้

อสฺติ (Lal.V.16.7)
 ปริภุญฺกฺติ (Lal.V.20.24)
 โภติ (Lal.V.20.25)*
 ศกฺณต (Lal.V.23.3)
 ยาคฺติ (Lal.V.26.16)
 สฺยาคฺตุ (Lal.V.27.11)
 อเปต (Lal.V.27.12)

การใช้ได้กริยาที่ลงท้ายด้วยสระอะ เป็นส่วนมากรู้ แสดงว่าแนวโน้มในการสร้างได้กริยาของสันสกฤตผสมไปทางภาษาปรากฤตมากกว่าสันสกฤตปาดินิ อาจได้รับอิทธิพลมาจากภาษา

ปฺรุมฺโมจ ใน SP.190.4; Samādh.8.23

ปฺรุมฺโมจตุ ใน 460.2.

อ้างถึงใน PHSGD. I. § 33.4.

รามายณะมีรูปกริยาที่ทำการหรือพฤทธิในหมวดวิภक्तिที่ห้ามเหมือนกัน เช่น จิกฺุเข

ดูใน Śāstri, The Rāmāyaṇa : A Linguistic Study, pp. 215-217.

* เป็นรูปวิวัฒน์จาก ภวติ (ภวติ > โภติ) ปริบทของคำนี้คือ

yatra pradeṣe sthihte nisīdate|

śayyāgatā ca kramanā ca tasyā||

ābhāsito bhoti sadevabhāgo|

ābhāya tasyāḥ śubhakarmanisṭhyā||

ภาษาปรากฏ เพราะภาษาปรากฏใช้กริยาที่ลงท้ายด้วยสระ อ นี้เป็นหลัก¹⁰

ส่วนเรื่องการแจกวิภัตต์อาชยาดในด้านอื่น ๆ มีดังนี้

ก. การใช้กาล

ปัจจุบันกาล

โดยมากจะเหมือนสันสกฤต ในลาตา คำกริยาหรือไม่วิภัตต์ของกริยาอาชยาดทุกคำ อาจมีการเปลี่ยนแปลงเป็นทมิฬบ้าง รัสสะบ้าง หายไปบ้าง เท่าที่พบ มีดังนี้

-ภาษาโต < ภาษาต ในประโยคว่า

tatsādavidānīmapi bhāṣato munīṃ|

sa bodhisattvaugḥaparigrahecchayā|| (Lal.V.5.21-22)

-อนุกมฺปา < อนุกมฺป ในประโยคว่า

kiṃ cāpyaninditayaśa(stvaṃ) dharmaratirato na cāsi kāmaraṭa|

atha ca punasmalanayanā enukampā sadevakaṃ lokaṃ||

(Lal.V.9.13-14)

-สุถปย < สุถาปย ในประโยคว่า

tvam vaidya dhātukusala cirāturān satyavaiḍya satyavā !

trivimokṣāgadayogaurnirvāṇasukhe sthapaya śīghram||

(Lal.V.10.1-2)

-จินฺหิ < จินฺหิต ในประโยคว่า

prajñāpradipahasto balavīryabalodito dharaṇimaṇḍe|

karatalavāraṇa dhāraṇiṃ prahṇitvā jinaha mārāṇaṃ|| (Lal.V.10.5-6)

¹⁰ ภาษามาลีคฺยใน

Geiger., § 120; Gune., § 38b.

ปรากฏอื่น ๆ ดู Pischel., § 452; Woolner., § 113; Chatterji.,

§ 20. ภาษาสันสกฤตผสมโดยทั่วไป ดู BHS.GD.I. § 24.1 ff.

-อุจฺยติ < อุจฺยเต ในประโยคที่ว่า

manoramā māyākṛteva bimbam|

nāmena sā ucyati māyādevī|| (Lal.V.19.22-23)

-เสวหิ < เสวหิ ในประโยคที่ว่า

rājñībhyanujñāta varapraśabdhā|

dvātripīṣa māsāmva kāma sevahi|| (Lal.V.21.22)

-จเรถา < จเรถา < จเรถ < จรยถ ในประโยคที่ว่า

dharmaçaraṇaṃ carethāḥ suçaritacaraṇāṃ tapyante|| (Lal.V.26.18)

-อารภถา < อารภยถ, ทถา < ทถ, กโรถา < กโรถ ในประโยคที่ว่า

pratipattimārabhethā yathā ca vadethā tatha karothā||

(Lal.V.26.27-28)

-อนุสมรถา < อนุสมรถ ในประโยคที่ว่า

samanusmarathā pūrve yaddhukhaṃ saṃsāre jīramanubhūtam||

(Lal.V.27.1)

-อนุสมเรถา < อนุสมรยถ ในประโยคที่ว่า

buddhamanusmarethā dharmaṃ saṃghaṃ tathāpramādaṃ ca||

(Lal.V.26.19)

-นิริกฺษถา < นิริกฺษถ ในประโยคที่ว่า

duḥkhamanīyamanātmā nirīkṣathā yonīso imā dharmā||

(Lal.V.26.21)

-วิธมถา < วิธมถ ในประโยคที่ว่า

mohakaluṣaandhakāraṃ prajñāpradīpena vidīnamathā sarvaṃ||

(Lal.V.27.7)

-อวติษฺเรถา < อวติษฺเรถ < อวติษฺรยถ ในประโยคที่ว่า

kimapi subahu vadeyaṃ dharmaṃ yuṣmākamarthāsamyuktam|

na ca tatramatiṣṭhethā na tatra dharmasya aprādhah||

(Lal.V.27.9-10)

-ปฏิบัติทุกถา ในประโยคว่า

tatra pratipadyathā prāpsyatha niyataṃ sukhamanantam||

(Lal.V.26.8)

-จเรถา ในประโยคว่า

dharmacaraṇaṃ carethā, sucaritacaraṇā na tapyante||

(Lal.V.26.18)

-อนุสมเรถา ในประโยคว่า

buddhamanusmarethā dharmāṃ saṃghaṃ tathāpramādaṃ ca||

(Lal.V.26.19)

-นิริกษถา ในประโยคว่า

duḥkhamanityamaṇātṃ niriḥṣathā yoniṣo imā dharmā||

(Lal.V.26.21)

-อารเกถา, กโรถา, ทถา ในประโยคว่า

pratipattimārabhetha yathā ca vadatha tatha kerothā||

(Lal.V.26.26.28)

-สมนุสมรถา ในประโยคว่า

samanusmarathā pūrve yadduḥkhaṃ saṃsāre ciramanubhūtaṃ||

(Lal.V.27.1)

-ศเมถา ในประโยคว่า

śreṣṭhaṃ ca dharmāśravaṇaṃ śmethā rāgādikān kleśān||

(Lal.V.27.4)

-วิธมถา ในประโยคว่า

mohakaluṣāndhakāraṃ prajñāpradīpena vidhamathā sarvaṃ||

(Lal.V.27.7)

-อุเปตา ในประโยคว่า

punarpi viśuddhacittā upetaḥ varadharmasravanāya||

(Lal.V.27.12)

คำกริยาที่เปลี่ยนแปลงไปจาก อย > เอ เป็นปรากฏการณ์ที่พยัญชนะกลับไปหาสระ และมีมากในภาษาปรากฏฤต

ส่วนการที่ฆหรือรัสสะสระเป็นด้วยอิทธิพลอันลักษณ์ ทุกครั้งที่พบมีอยู่ในบทร้อยกรอง มีอยู่กรณีเดียวที่แปลกออกไป คือ จเรถา หรือ จเรถาสุ สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นด้วยข้อผิดพลาดในการจารหรือผู้สืบทอดมากกว่า เพราะการนำกริยาอาชยาศไปแจกวิภक्तिเหมือนนามดู จะแสดงว่าผู้กระทำไม่เข้าใจไวยากรณ์สักสกฤตเลย

นอกจากนี้มีการใช้วิภक्तिแทนกันในงานวิภक्ति พอจะจัดหมวดหมู่กริยาที่ปรากฏดังนี้

1. ใช้ ลี ในหมวดวรรณภาษานาวิภक्तिแทน หี ในหมวดบัญญัติวิภक्तिได้แก่

ศฤโณหิ ในประโยคว่า

kim cāpi vimalacakṣo paśyasi buddhān daśādiśi lokaḥ

dharmaṃ śrūṣṣi ca tatsatam dharmacāvaraṃ vibhaja lokaḥ||

(Lal.V.9.17-18)

2. ใช้ ถ ในหมวดวรรณภาษานาวิภक्तिแทน ต ในหมวดบัญญัติวิภक्तिได้แก่

ทั้งสองกรณีข้างต้น สันนิษฐานว่า เป็นด้วยอิทธิพลภาษาปรากฏฤตโดยเฉพาะบาลี¹¹ กริยาของ ลี น่าจะเป็นการใช้วรรณภาษานาวิภक्ति (Present Indicative) แทนบัญญัติวิภक्ति หรือไม่เช่นนั้น ก็อาจได้รับอิทธิพลจากวิภक्तिมาของบาลี¹²

¹¹ หมวดบัญญัติในบาลีดู Geiger., § 124-125.

ปรากฏฤตอื่น ๆ ดู Pischel., § 467-468; Woolner., § 116; Gune., § 38b.

¹² ภาษาปรากฏฤตทั่วไปใช้ หี ซึ่งวิวัฒน์มาแต่วิภक्ति ถิ ในสันสกฤต (dhi > hi หรือ ถิ > หิ) ภาษาปรากฏฤตจะมีปรากฏการณ์ที่หน่วยเสียงพยัญชนะต้นเปลี่ยนแปลงมาเหลือแต่ ห เมื่อหน่วย

ส่วนกรณีของ ฅ แทน ๓ ปรากฏที่มีการเปลี่ยนแปลงหน่วยเสียง จาก ๓ > ฅ และ จาก ฅ > ๓ เช่น ภา๓ต > ภา๓ร๓ > ภา๓ร, ๓ส๓ติ > ๓ส๓ติ > ๓ส๓ิ¹³ ก็อาจได้รับอิทธิพลจากการกลายเสียงตามกฎนี้

อดีตกาล

การใช้อดีตกาล ของภาษาสันสกฤตใช้จำกัด ๓ หมวด คือ หัยส๓นึ (Imperfect) ปโรกษ๓ก๓ต (Perfect) และอั๓ก๓ย๓นึ (Aorist) ส่วนภาษาสันสกฤตผสมในลิตวิส๓ตระ๓ใช้ อั๓ก๓ย๓นึเป็นหลัก เอ๓ดเจ๓ร๓ต๓น๓กล่าวว้๓ หากภาษาสันสกฤ๓จะ๓ใช้หัยส๓นึ ก็เป็น๓คำ๓ที่๓ผู้๓แต่ง๓ คัมภี๓ร๓มี๓เจ๓ต๓นา๓จะ๓เปล๓ง๓ให้๓เข้า๓ร๓อง๓เข้า๓ร๓อย๓สันสกฤ๓มากกว่า¹⁴

เสียง๓ติด๓ดัง๓กล๓ว้๓นั้น ๓อยู่๓กลาง๓สระ ๓เช่น ๓ม๓ข > ๓ม๓ก, ๓จ๓ช > ๓จ๓ช, ๓ร๓ษ > ๓ร๓ษ เป็น๓ต้น

รายละเอียดดู

Pischel., § 168; Gune., § 13; Geiger., § 37.

เค้า๓กร๓ยา๓ของ๓มา๓ลา๓ใน๓บาลี๓คล้าย๓กับ๓เค้า๓กร๓ยา๓ ๓วัด๓มา๓นา๓วิ๓ก๓ติ๓เพียง๓แต่๓ที่๓สระ๓ใน

เค้า๓กร๓ยา ๓เช่น

๓ใน ๓วิ๓ต๓รา๓ลี ๓โก๓ต๓ตุ๓ ใน Jā. II. 14 (๓วิ๓ต๓ร๓ลี > ๓วิ๓ต๓รา๓ลี) ๓เปล๓ว้๓ "๓ท่า๓น๓จ๓ง๓อ๓ย๓า๓ไป ๓เพื่๓อ๓บริ๓โ๓จ"

๓อ๓ต๓ตาม๓เ๓ว ๓คร๓หา๓ลี ๓เอ๓ต๓ด ๓ใน Jā. IV. 2-13 (๓คร๓ห๓ลี > ๓คร๓หา๓ลี) ๓เปล๓ว้๓ "๓ท่า๓น ๓จ๓ง๓ต๓่า๓ก๓น๓ิต๓น๓เ๓ง๓ใน๓เรื่๓อง๓นี้"

เป็น๓ต้น

รายละเอียดดู

Geiger., § 123.

¹³ ดูใน Woolner., § 19.

¹⁴ ดูใน BHSGD. I. § 32.1 ff.

Except as partly, sanskritised, it does not permit

การใช้วิภक्ति์หมวดอดีตกาลเมื่อกล่าวตามปรากฏกรณณ์ มีดังต่อไปนี้

1. หมวดหัยสตันิ

กริยาในหมวดหัยสตันิมีพจน์น้อยมากและบางกริยาไม่มี อ อาคม แม้จะไม่มี มา คำที่
ปฏิเสธ ในประโยคก็ตาม ก็ตาม ที่พบในอรรถายก 1-4 แห่งคัมภีร์ลิลิตวิสตรระ มีดังนี้

อุปสุกรามนุ (La1.V.3.22)

ฮารุตยตุ (La1.V.3.1)

ยคจตุ (La1.V.41.1)

นุยิตต (La1.V.4.21)

การที่หัยสตันิไม่ค่อยมีใช้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นเพราะใช้รูปวรรณมา
วิภक्ति์ซึ่งตามด้วย สุม นิบาตแทน¹⁵ ทำให้สามารถแปลเป็นอดีตกาลได้ และข้อสำคัญคือหัยสตันิ
และวรรณมาวิภक्ति์ มีเค้ากริยาเหมือนกัน ดังรั้ง แทนที่จะใช้วิภक्ति์ในหมวดหัยสตันิ ก็อาจใช้
วรรณมาวิภक्ति์แทน การใช้วิภक्ति์วรรณมาเป็นอดีต มีปรากฏมากกว่าใช้หัยสตันิ ดังนี้

วิหริติ สุม (La1.V.1.4, 2.5, 19.26 etc.)

เทศยตี สุม (La1.V.2.14, 11.3, 22.22)

สัปรกาศยติ สุม (La1.V.2.15)

นิศุจรุตติ สุม (La1.V.2.20, 8.30)

อนุสมรณติ สุม (La1.V.3.16-17, 3.18)

อิทิวาสยติ สุม (La1.V.4.17, 4.28)

อานนุตรยติ สุม (La1.V.4.22, 22.5-4, 22.20)

อภิโรหนติ สุม (La1.V.11.4, 22.3)

treatment of the Imperfect as separate from the Aorist.

¹⁵ ไวยากรณ์ปาณินิ มีสูตรกล่าวรับรองไว้ อยู่ใน

Pāṇini. III.2.118-119.

นิษิตติ สุม (Lal.V.11.4, 22.10)

อธฺยาปนฺตติ สุม (Lal.V.11.10)

วิโลภยติ สุม (Lal.V.14.10, 14.19, 14.24)

ปริปรุจฺจนฺตติ สุม (Lal.V.14.25)

สํนิปนฺตติ สุม (Lal.V.22.6)

นมฺสฺยฺมฺตติ สุม (Lal.V.22.24)

อุทฺถานมฺตติ สุม (Lal.V.23.1)

การไม้นิยมใช้หัยสฺตมฺมีลักษณะคล้ายคลึงกับภาษาปรากฤต ในบาลี หัยสฺตมฺมีและอชฺชตฺมฺมีรวม
เป็นกาลเดียว ในขณะที่ปรากฤตอื่น ๆ มีอรรธมาคฺฐิเท่านั้นยังใช้หัยสฺตมฺมีอยู่แต่ก็ใช้เพียง 3 คำคือ
อาสิ อาสิ และ อพฺพวิ¹⁶

2. หมวดปโรภยต

การใช้หมวดปโรภยตในภาษาสันสกฤตผสมมีอยู่พอสมควร เอดเจอร์ตันตั้งข้อสังเกต
ว่ากริยาหมวดนี้ถูกคัดลอกเปลี่ยนมาใช้ทีหลังในระหว่างที่คัมภีร์ได้รับการถ่ายทอดต่อมา¹⁷ ส่วน
สุกุมาระ เสนอกล่าวว่า ในลลิตวิสตระ หากจะมีการใช้หมวดปโรภยตก็จำเพาะแต่ธาตุ √สฺถา
(อภิ)สฺตฺ และ อหฺ เท่านั้น¹⁸

เท่าที่ปรากฏมีใช้ในอรรถยาที่ 1-4 มีกริยาหมวดปโรภยตดังต่อไปนี้

จการ (Lal.V.2.19)

ยยาจฺสุ (Lal.V.)

สํโจภยามาส (Lal.V.2.20)

อชฺตรรทฺสุ (Lal.V.4.19, 4.24)

ตสฺถฺสุ (Lal.V.3.22, 5.14)

พฺภว (Lal.V.20.16)

จิกฺเชปฺสุ (Lal.V.5.28)

อาหฺสุ (Lal.V.14.25, 14.28etc.)

¹⁶ ดู Geiger., § 120; Pischel., § 452, 515; Gune., § 38e.

¹⁷ ดู BHSKD.I. § 33.1.

¹⁸ Sukumar Sen, "An Outline Syntax of Buddhistic Sanskrit," JDL

อุจสุ (La1.V.16.6)

อุตฺปาทยามาสฺสุ (La1.V.22.9)

อาห (La1.V.23.3)

กริยาเหล่านี้ ลงรอยกับไวยากรณ์สันสกฤตปาดินิจะแยกเพียงกับแต่กริยาเดียวคือ จิกฺเขปฺสฺ ซึ่งใช้รูปแรงแทนรูปอ่อน คงเป็นด้วยอิทธิพลนาลักษณ์เพราะฉนั้นที่ใช้คืออินทรวีเชยรฉนัตต้องการครุ*

3. หมวดอักษัตนิ

วิภक्ति์หมวดอักษัตนิเท่าที่พบมีใช้ใกล้เคียงกับปโรภษุต ข้อสังเกตที่ปรากฏทางภาษา เห็นร่วมกันคือหยัสตนิ กับ อักษัตนิในภาษาปรากฤตจะรวมกันเป็นกาลเดียวใช้ชื่อว่า อักษัตนิ¹⁰

การใช้อักษัตนิเท่าที่พบมีดังต่อไปนี้

อโวจนุ (La1.V.3.23, 4.25)

อคมฺนุ (La1.V.5.5)

อโวจตุ (La1.12.4, 6.16)

อสฺฤถาตุ (La1.V.12.11)

อาสีตุ (La1.V.14.1)

อภูทฺนุ (La1.V.17.28)

อภูตุ (La1.V.17.29, 22.7, 25.25, 25.27)

กริยาเหล่านี้ สร้างขึ้นถูกต้องตามไวยากรณ์สันสกฤต ในจำนวนกริยาทั้งหมดดังกล่าว มีเพียง อคมฺนุ เท่านั้นที่อยู่ในคาตา นอกนั้นปรากฏในร้อยแก้ว เท่าที่ปรากฏทั้งหมดเมื่อพิจารณา โดยรวมน่าจะเป็นเพราะในร้อยแก้ว ผู้แต่งสามารถแต่งให้เป็นสันสกฤตได้ โดยไม่ต้องกังวลเกี่ยว แก่นนาลักษณ์จึงทำให้ได้กริยาในรูปแบบเดียวกับที่สันสกฤตใช้

นอกจากกริยาทั้ง 3 หมวดข้างต้น ยังมีกริยาอีก 3 กริยาที่ใช้ผิดแยกไปจาก ไวยากรณ์สันสกฤตปาดินิและทั้ง 3 กริยาปรากฤตในคาตา ดังนี้

อภูชิ ในประโยคว่า

tatro'paviṣṭāna abhūṣi cintā!

katamatkulam śuddhasusamprajānam|| (La1.V.18.27-28)

สันนิษฐานว่า รูปกริยาในภาษาปรากฤตดั้งเดิมเป็น อโหสิ ผู้แปลภาษาพยายามทำ

* puṣpāṇi cikṣepuravāptaharṣam|| (La1.V.5.29)

¹⁰ Geiger., § 120.

cf. Gune., § 38e; BHS GD. I § 32.1 ff.; Pischel., § 515-516.

ให้เป็นสันสกฤต*

อาทฤศ ในประโยคที่ว่า

sarvān sadoṣān unacintyantaḥ |

śākyam kulam cādṛśu vītadoṣam || (Lal.V.19.5-6)

รูปสันสกฤตเป็น อาทฤศ²⁵ หรือไม่ก็เป็น อทฤศ²⁶

หิสิษ ในประโยคที่ว่า

iṣvastraśikṣāsu ca pāramiṃ gatā

na cāparam hiṃsiṣu jīvitārtham || (Lal.V.19.18)

รูปสันสกฤตเป็น หิสิษ

การเปลี่ยนแปลงในหน่วยคำทั้ง 3 กรณีข้างต้น

สันนิษฐานได้ว่า เป็นด้วยอิทธิพล

ฉันทลักษณ์ ผู้แต่งไม่อาจเปลี่ยนไปเป็นสันสกฤตได้เพราะฉันทลักษณ์บังคับ

อนาคตกาล

กริยาอนาคตกาลเท่าที่พบ มีดังต่อไปนี้

ภาษุยติ (Lal.V.4.26 etc.)

ฉกสิโกตสุยติ (Lal.V.8.21)

ทาสุยเต (Lal.V.10.7)

* สันนิษฐานว่า ผู้เปลี่ยนภาษาทำไม่สำเร็จ คำนี้เอดเจอร์ตันไม่ได้อธิบายว่าสันสกฤต
เป็นอย่างไร กล่าวเพียงว่า เป็นรูปแปลกจากสันสกฤต นอกจาก อภูชิ แล้วยังมี อภูชิ และ อภูชิ
ดูใน

BHSGD.I. § 32.72.

Edgerton, Buddhist Hybrid Sanskrit : Language and Literature,

p. 84.

²⁰ ตามแนวของเอดเจอร์ตันใน

BHSGD.I. § 26.18

²¹ ตามท้าวทมิฬไว้ใน RVFPDSkt., p. 78.

คุรุหิษุญเต (La1.V.10.8)

ทรุเศษุยสี (La1.V.10.10)

อวรุรมิษุญติ (La1.V.11.17)

ฆาตชิษุยถ (La1.V.12.5)

จริษุยถ (La1.V.12.5)

วภุษุยถ (La1.V.15.5)

ปุราปุสยถ (La1.V.26.8)

กริยาที่ปรากฏข้างต้นนี้มีเพียง วภุษุยถ ปุราปุสยถ อภิสโกตุสยติ และ ทาสุยเต ที่สร้างจากเค้ากริยาซึ่งไม่ลงท้ายสระ อ (Athematic Stems) นอกนั้น เค้ากริยาลงท้ายด้วยสระ อ (Thematic Stems) ซึ่งคล้ายคลึงกับปรากฏ

การใช้ มา ปฏิเสธและ อ อาคม

อ อาคมในกัมสกฤต จะละเว้นไม่ลงในเค้ากริยาหัยสตัน อักยัตติมถ้าหากมี มา ปฏิเสธไม่ว่า มา จะเรียงไว้ในตำแหน่งไหนในประโยคเดียวกัน²² ถ้าไม่มี มา จะต้องลง อ อาคมซึ่งเป็นเครื่องหมายของอดีตกาล

ในลลิตวิสตระ อธิบายที่ 1-4 มีบางกริยาทั้งที่ไม่มี มา ปฏิเสธก็ไม่ลง อ อาคม ได้แก่

อุปลักรมานุ (La1.V.3.22)

นุยทิทต (La1.V.4.21)

²² Pāṇini.VI.4.74; Müller., § 301.

cf. Whitney., § 587b.; Perry., § 486.; Renou., § 315, 331; Macdonell²., § 128a.

Śāstrī, The Rāmāyaṇa : A Linguistic Study, pp. 221-223.

นอกจากนั้น การใช้ มาในสันสกฤตนิยมใช้กับอภัยัตนี หัยสตีและหมวดบัญญัติเป็นหลัก
แม้แต่ महाकाव्य หากจะมีใช้กับหมวดวรรณนา สัปตมี อนาคตกาลจะถือเป็นรูปที่ผิดกฎการใช้ มา
ศัพท์ ไปทันที²³

ในลิตวิสตรจะมีปรากฏว่าใช้ มา ปฏิเสธ (mā prohibitive) อยู่ 4 ครั้ง และทุก
ครั้งก็ใช้กับวิภक्ति์ในหมวดอนาคตทั้งสี่ คือ

hanta bhonto mā prāṇināṃ ghātayiṣyatha, mā dattādāsyatha, mā
kāmeṣu mithyā cariṣyatha mā mṛṣā vakṣyatha|| (Lal.V.12.5)

ที่เป็นเช่นนั้น สันนิษฐานว่าเป็นลักษณะประการหนึ่งของภาษาสันสกฤตผสมนี้ ปรากฏการณ์
เดียวกันนี้ มีพบในคัมภีร์อื่น ๆ เช่น महाकाव्य เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าการใช้ มา ในลักษณะ
นี้ คงจะมีอยู่แพร่หลาย

การประกอบวิภक्ति์อาชยาตสมาสกับคำนาม

มีพบอยู่ 1 กริยา คือ

आतृतात्तासुय In ประโยคว่า

hanta bhonto mā prāṇināṃ ghātayiṣyatha, mā dattādāsyatha, mā
kāmeṣu mithyā cariṣyatha mā mṛṣā vakṣyatha|| (Lal.V.12.5)

การสร้าง คำกริยาคำนี้มาจาก आतृตम् आतृตฺส ในที่นี้ควรเป็น आतृตฺมาตृตฺ
การที่ปรากฏเป็นรูปสมาสกันสันนิษฐานว่า อนุสวารอาจตกไป หรือไม่เช่นนั้น ก็อาจเป็นเพราะว่าผู้
แต่งเทียบกับกริยาบางคำซึ่งใช้ในลักษณะสมาส เช่น สุนฺภูวति (Lal.V.13.3) ทำให้สร้างรูปเป็น

²³ ตามเอดเจอร์ตันใน BHSGD. I. § 42.1.

There are stray occurrences, particularly in the epic of
its use with other verb forms such as opt.fut. and pres.
indic. but they are abnormal.

cf. Whitney., § 587b.

อาทตฺคาทาสุยถ อยํวโรกัถการสรํจคํอยํงนัไมเป็สนัถนยมนในสันสกฤตปาถนินิ

ช. การใช้บทและวาทจ

ภาษาสันสกฤตผสม ใช้ปรัสโมบทในประโยคกรรตฺวาทจ และ เหตุกรรตฺวาทจ
อาตมเนบทในประโยคกรรตฺวาทจ ภาววาทจ และ เหตุกรรตฺวาทจเหมือนภาษาสันสกฤต มีบาง
ประเด็ทที่เปลกออกไป ดัังนี้

1. ธาตฺบางธาตฺซึ่งนยมนใช้กับวิกัถฝายปรัสโมบท แต่ในลิตวิสตรจะใช้ในฝาย
อาตมเนบท ได้แก

- ติษฺฐเต²⁴ (Lal.V.10.11) และ สฺฤเท (Lal.V.20.23) ในลิตวิสตรจะมี
ติษฺฐติ (Lal.V.20.19) ให้เทียบอยู่
- นินฺทาเต²⁵ (Lal.V.20.23) ทั้งยังมี นินฺทิต (Lal.V.22.10) ให้เทียบอยู่

²⁴ ธาตฺ /สฺฤธา ตามหลักไวยากรณ์สันสกฤตปาถนินิ จะลงวิกัถอาตมเนบทได้ต่อเมื่อ
มี อุปสรรค สมฺ, อว, บุร, วิ, อุตฺ, อุป นำหน้าและต้องใช้ในความหมายไม่เรียกหากรรม
หากไม่มีอุปสรรคดังกล่าวหน้า จะใช้วิกัถอาตมเนบทได้ต่อเมื่อมีความหมายว่า
"แสดงความปรารถนาของตนให้อีกฝายได้รับรู้" เช่น tiṣṭhate jāyāpatye แปลว่า
"ภรรยาแสดงความปรารถนาของตนต่อสามี" (wife expresses her wish to husband) หรือ
ทำการตัดสินใจในฐานะผู้ไกล่เกลี่ย เช่น saṁśavya karṇādiṣu tiṣṭhate yaḥ" แปลว่า
"ใครมีปัญหา ไปขอความช่วยเหลือจากภรรยาให้ช่วยเป็นผู้ตัดสิน"

รายละเอียดคำอธิบายของวลีใน Pāṇini.I.3.22-26.

²⁵ ธาตฺ /สฺธา มิ นิสฺ เป็นอุปสรรค ไม่ปรากฏในกลุ่มอาตมเนบทที่ธาตฺในอัญชายยิ
ทั้งยังมีสูตร (Pāṇini.I.3.15) กำกับไว้ว่า "na gati hiṁsarathebhyah.padāni.
na gati hiṁsa arthebhyah (Atmanepadaṁ karmavyatihare" แปลว่า "กรียทที่
ใช้ในความหมายว่า เคล็ชไหว, ทำร้าย, แสดงอาการว่าโต้ตอบซึ่งกันและกันไม่ใช้วิกัถทั้งหมด

วิราชเต (Lal.V.21.8)

สัรวุตเต(Lal.V.23.7,28.8)

อวคาหเต (Lal.V.12.10)

กริยาเหล่านี้ไม่ปรากฏในกลุ่มอาตมเนปภิธาตุ²⁶ นำสังเกตกรณีของ สัรวุตเต
ธาตุของกริยานี้คือ /วฺรุต ไม่ได้รวมอยู่ในกลุ่มอาตมเนปภิธาตุในไวยากรณ์อัษฎายัยแต่มีใช้ทั้ง 2
บทมาตั้งแต่สมัยพระเวท²⁷

สัตยพรตกล่าวว่าในรามายณะมีหลายธาตุที่ควรใช้กับอาตมเนปบทกลับใช้กับวิภक्तिหมวด
ปรัสนิมบทหรือธาตุบางธาตุที่ควรประกอบเป็นปรัสนิมบทแต่ใช้อาตมเนปบทอยู่มาก²⁸

อาตมเนป"

ปริบทของคำว่า นิษิตเต มีว่า

yatra pradeśe stihate niṣīdate|

sayyāgatā ca kramāṇaṃ ca tasyāḥ||

obhāsito bhoti sadevabhāgo|

abhayā tasyāṃ subhakarṇaniṣṭhayā|| (Lal.V.20.23-36)

การใช้ข้างต้น จึงอาจกล่าวได้ว่าไม่ตรงไวยากรณ์สันสกฤตปาลินี

²⁶ ใน RVFPDSkt วิภक्ति แสดงรูปกริยาของธาตุข้างต้นเป็นอาตมเนปบทก็มี ดังเช่นรูป
กริยาวิราชติ, สัรวุตติ, อวคาหติ ในขณะที่เดียวกันก็มีรูปกริยา วิราชเต สัรวุตเต อวคาหเต อยู่
ด้วย (ดูใน RVFPDSkt, pp. 36, 138, 164)

ดู Whitney., § 259a.

In the epics there is much effacement of the distinction
between active and middle, the choice of voice being very
often determined by metrical consideration.

²⁷ ดูใน Macdonell², § 121.

²⁸ Śāstrī, The Rāmāyaṇa : A Linguistic Study, pp.204-205.

ปาณินิได้วางกฎสำหรับปรัสนไมทและอาตมเนปะทไว้ว่า

1. ธาตุใดที่มีหน่วยเสียงสระจำแนกการแจกกริยาเป็นอนาทตะ ใช้อักขรตัวมาด
อาตมเนปะท²⁹

2. ธาตุใดที่ลงเสียงสามัญ(สวาริต) ก็สามารถใช้อัตมเนปะทได้ถ้าหากผลของการกระทำ
(กริยา)นั้นไปตกแก่ผู้กระทำ³⁰

ลักษณะการใช้ธาตุกับทโนลิตวิสตระน่าจะได้รับอิทธิพลจากภาษาในคัมภีร์อื่น ๆ ดังเช่น
คัมภีร์มหากาพย์ หรือแม้แต่พระเวท ซึ่งแพร่หลายมาก่อนสันสกฤตปาณินิ

อีกด้านหนึ่ง อาจเป็นด้วยอิทธิพลภาษาปรากฤต เพราะกลุ่มภาษาปรากฤตมีการใช้ธาตุ
ยัดหย่อมมากขึ้น ธาตุใดที่สันสกฤตถือว่า เป็นอาตมเนปะทธาตุ (ประกอบวิภักดีอาตมเนปะทเท่านั้น)

²⁹ Pāṇini. I. 3. 12.

anudāttaiṅta ātmanepadam||

คำว่า "อนาทตตะ" แมกโดเนล แปลว่า "not raised"

ดูใน

Macdonell², § 1 (Appendix III)

³⁰ Pāṇini. I. 3. 72.

Svaritaṅgitaḥ kartrabhiprāye kriyāphale||

สวาริต แมกโดเนลแปลว่า จังหวะเสียงระดับปานกลาง เป็นจังหวะเสียงในระดับที่
ต่ำลงมาจากอูทาทตะ ไปถึงระดับไม่มีเสียง

ดูใน Macdonell², § 1 (Appendix III), p. 443.

The Svarita is a falling accent representing the descent
from the Udātta pitch to tonelessness.

ปรากฏการใช้วิภक्तिหัตพรัสไมภทซ้ำยังใช้ในประโยคกรรมวาจกด้วย³¹ อาตมเนภทในปรากฏต
 ถึงมิใช่ก็ไม่มากเท่าปรัสไมภท ปรากฏตยังนิยมใช้ปรัสไมภทเมื่อแต่งกริยาเป็นกรรมวาจกด้วย

กล่าวโดยสรุป การใช้บทของภาษาสันสกฤตผสมในลิตวิสตรระไม่ได้เคร่งครัดเหมือน
 ภาษาสันสกฤตปาณินิ ลักษณะที่ใช่มิมีแนวโน้มไปทางภาษาปรากฏตเหมือนกับกรณีอื่น ๆ ที่กล่าวแล้ว

นอกจากนั้น ร้อยกรอง ก็อาจจะมีส่วนในการทำให้ปรัสไมภทมา แทนอาตมเนภทได้ ยก
 ตัวอย่างเช่น เต เมื่อลดไปเป็น ตि (เต > ตि) ด้วยอิทธิพลนภทลักษณะ ตัววิภक्तिในอาตมเนภทก็จะมี
 รูปเหมือนกับปรัสไมภท ในที่สุด ก็อาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ใช้แทนกันจนวิภक्तिหัตพรัสไมภทหมด
 ความจำเป็นลงในยุคภาษาปรากฏตในเวลาต่อมา ตัวอย่างในกรณีนี้เห็นได้ในลิตวิสตรระคือ อัจยติ
 ในประโยคว่า

มโนรมา มายกฤเตว พิมพิ

นาเมภ सा औद्यति मयाเทवि || (La1.V.12.22-23)

2. ใช้ธาตุซึ่งควรประกอบวิภक्तिอาตมเนภทแต่ประกอบวิภक्तिปรัสไมภท ได้แก่

³¹ ตามพิชเชลิน Pische!, § 452.

Many verbs that in Sanskrit are conjugated in ātmanepada only, have in Pkt. the endings of parasmaipada, as mostly in the passive too.

cf. Geiger., § 120; Gune., § 38b.; Woolner., § 113.;

Chatterji., § 20 (2).

ใช้ธาตุ √ปศ (เห็น) ในประโยคกรรมวาจกในขณะที่หลักสันสกฤตของปาณินิใช้ธาตุ √ปศ ในประโยคกรรมวาจก และธาตุ √ทศ ในประโยคกรรมวาจก

ปาณินิวางสูตรไว้ในอัญญาชยาธิว่าธาตุ √ทศ จะใช้กับวิภักต์อาตมเนมทักต่อเมื่อ

ก. เมื่อมีปัจจัย สน ที่แสดงความปรารถนาอยู่ในคำกริยา³²

ข. จะใช้ ปศฺย เมื่อประกอบปัจจัยสารวาทกะ* ในประโยคกรรมวาจก³³

ในลิตวิสตรระปรากฏมีใช้ ครั้งเดียว ได้แก่

ปศฺยเขต ในประโยคว่า

paśyeta evāvadhikam guṇānvitā|

dayā sutā sā jananī ca mṛyā|| (Lal.V.21.9-10)

สันนิษฐานว่า ปศฺยเขต ในที่นี้ คือ รูปกรรมวาจกซึ่งใช้วิภักต์อาตมเนมท จากธาตุ

√ ปศ + ย ปัจจัย ประกอบด้วยวิภักต์ อิต ใน หมวดสัพตมิ (วิธ) บทประธานในภักคือ มาษา รูปตามสันสกฤตปาณินิจะเป็น ทศฺยเขต เพราะสันสกฤตปาณินิใช้ธาตุ √ทศ แทน ธาตุ √ปศ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³² Pāṇini.I.3.57.

jñāśrusmṛḍśāp sanah||

* สารวาทกะ หมายถึงวิภักต์อาชยาค 4 หมวดวิภักต์ คือ วรรตมานา ไถยมิ สัพตมิ และ และหัยสตี ใช้คู่กับอารธธาตุกะ ประกอบกับเชิงอรรถที่ 12 ที่ผ่านมา.

³³ Pāṇini.IV.3.78.

Pāghrāsthāmnādāṇḍśyarti...||

สาเหตุที่ใช้ธาตุไม่ตรงตามไวยากรณ์ปาณินิ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า อาจได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีอื่น ๆ ก่อนหน้าปาณินิเช่นรามายณะ ด้วยปรากฏว่า แม้รามายณะก็มีใช้ธาตุเดียวกันนี้ไม่ตรงตามกฎของปาณินิเช่นเดียวกัน³⁴ หรือไม่เช่นนั้น ก็อาจได้รับอิทธิพลปรากฏ เพราะปรากฏว่ามีแนวโน้มจะใช้วิภัตติในหมวดปรัสโมบทแทนอาत्मเนบท กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ก็จะลดหย่อนไปได้

ค. การใช้วจนะและบุรุษ

เท่าที่ตรวจสอบดู ทวิพจน์ไม่ปรากฏว่ามีใช้ โดยธรรมดาหากมีบทประธาน 2 บทเป็นเอกพจน์ควบด้วย จ ศัพท์ โดยธรรมดากริยาเป็นทวิพจน์ แต่ในลิลิตวิสูตรกลับเป็นพหูพจน์ เมื่อกล่าวสรุปปรากฏการณ์ มี 3 กรณี ดังนี้

1. ใช้พหูพจน์ แทนทวิพจน์ ตัวอย่างที่พบคือ (สนธิ) ในประโยคที่ว่า

na ca saṃskṛte saḥāyā na mitra jñātījano ca parivārāḥ||

(La1.V.26.15)

กริยาของ มิตร และ ชุญาติชโน ในประโยคข้างต้นควรเป็นทวิพจน์เพราะประธานมีจำนวน 2 แต่ในคถาข้างต้น กริยาเป็นพหูพจน์ รู้ได้จาก ปริวาระ ซึ่งในที่นี้ควรเป็น สนธิ หรือ กามติ

2. ใช้เอกพจน์แทนพหูพจน์ ได้แก่ ทาสฺยเต ในประโยคที่ว่า

samudīkṣante pālāścāturo ye tubhya dāsyate pātram||

(La1.V.10.7)

³⁴ รามายณะดูใน

Sāstrī, The Rāmāyaṇa : A Linguistic Study, p. 214.

* อ วิภัตติในหมวดไญจมี ใช้ลงในธาตุหมวด 1, 4, 6, 10 และ 5, 8.

รูปกริยา ทาสฺยเต ในที่นี้ประกอบวิภक्तिวิษยันติ จาก ทา + สฺย วิภक्तिที่จะ
เข้ากับเนื้อความคือ อนุเต ซึ่งจะลงรอยกับ สมนฺทิทฺยเต ช้างหน้า

3. ใช้บุรุษที่ 2 เอกพจน์แทนบุรุษที่ 2 พหูพจน์ ได้แก่ อุตฺติษฺฐ ในประโยคว่า

uttiṣṭha bhādrāmukhā, karmāntāni kāryata. āpaṇāni

prasārayata, divā manyāmahe, sūryamabhyuggatam|| (I.1. V. 13.5-6)

กริยาว่า อุตฺติษฺฐ สร้างจาก อุตฺ + √ สฺธา + ลง อ วิภक्ति เป็นเอกพจน์

สันสกฤตปาณินิจะเป็น อุตฺติษฺฐต

ปรากฏการณ์นี้ ภาษบาลีมีพบแต่ก็น้อย ของบาลีสัพเพหีประจําคือ อตฺติ (อสฺติ) และ

นตฺติ (นาสฺติ) กับทประธานทั้งเอกพจน์และพหูพจน์ดังที่กล่าวแล้ว ปรากฏอื่น ๆ มีใช้บุรุษแทนกัน

ในบางหมวดเช่น หมวดสप्तมิ เพราะรูปกริยาที่ประกอบวิภक्तिแล้วมีรูปเหมือนกันทั้งหมด ทำให้

ประธานจะเป็นบุรุษใดก็ได้³⁵

การใช้พจน์แทนกันในภาษาปรากฏดังกล่าวเป็นปรากฏการณ์ทางภาษาที่วิวัฒนาการจากยากไป

หาง่าย กรณีของภาษาสันสกฤตผสมมีพบแต่ก็น้อยมาก จึงน่าจะเป็นความบกพร่องของผู้จารมากกว่าจะ

ได้รับอิทธิพลจากปรากฏ

³⁵ ดูรายละเอียดใน

Pischel., § 459; cf. Woolner., § 117.

รูปแจกวิภक्तिปัญจมมัตถัน

ปรัสเซีย

อาตมเนก

1. Ś. vatteam, vatte

2. AMg. A. vatte, A. vatti

3. AMg. JM. JS. Ś. Mg. vatte

AMG & Ś. vatte.

สร้างคำกริยานามธาตุไม่ตรงหลักสันสกฤตปาณินิ

ที่พบมีค่าเดียวคือ อธฺยาสยติ (La1.V.13.22-23) เอดเจอร์ตันอธิบายว่าภาษาสันสกฤตจะเป็นอธฺยาสยติ เพราะสร้างจากคำกริยานามธาตุ (Denominative Stem) คำนามคือ อธฺยาสย ตรงกับคำบาลีว่า อชฺฌมาสย³⁶

คำที่พบนี้มีข้อสันนิษฐานได้ 2 แห่ง แห่งที่ 1 คือใช้หน่วยเสียง ส แทน ศ ก็จะเป็นเรื่องของการของหน่วยเสียงเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลภาษาบาลีหรือปรากฤตที่ใช้ ส อยู่ประจำ แห่งที่ 1 นี้ เป็นเรื่องความเปลี่ยนแปลงของหน่วยเสียง เป็นเรื่องของอิทธิพลของภาษาปรากฤตเข้ามามีส่วน แห่งที่ 2 เป็นเรื่องของการสร้างคำ พิจารณาทั้งคำกริยา เอดเจอร์ตันกล่าวว่าคำในสันสกฤตปาณินิที่ใช้ในความหมายเดียวกับ อธฺยาสยติ คือ อธฺยาสเต³⁷

น่าสังเกตว่าคำกริยาข้างต้นนี้ ไม่มีในสันสกฤตปาณินิแต่ทว่ามีพบในคัมภีร์ซึ่งบันทึกด้วยภาษาสันสกฤตผสมอื่น ๆ ด้วย เช่น ศิกษาสมฺจจะด้วย³⁸ แสดงว่าไม่ใช่เป็นข้อผิดพลาดทางการจารหรือถ่ายถอดแต่เป็นการจงใจใช้ของผู้แต่งซึ่งคงจะเห็นว่าในสันสกฤตผสมใช้กันแพร่หลายแล้ว

การใช้กริยาภิตัก

ต และ น ปัจจัย

³⁶ ปรินทของคำนี้ คือ

sa imāṃ mahāpṛthivīṃ sāgaraparyantāmakhilāmakaṣṭhīḍakāma-
dandanā śātrenābhirjityādhyasayati||

ความหมายของ อธฺยาสยติ คือครอบงำ (occupies, is firmly fixed upon)

รายละเอียดดูใน BHS GD.I. 3; BHS GD.II:18; PTSD., p. 12.

³⁷ ดู BHS GD.II: 18.

³⁸ Ibid.

การใช้ ต และ น ปัจจัยโดยทั่วไปเหมือนสันสกฤตป ติมฺนิ ภาษาสันสกฤตผสมใน
 ลลิตวิสตรระนิยมใช้ ต ปัจจัยมากกว่า น และนิยมใช้ อิต มากกว่า ต นอกจากนั้น อิต ใช้กับเค้า
 กริยาที่ลงท้ายด้วย อ เป็นหลัก ยกตัวอย่าง เช่น

มานิต (Lal.V.2.6)

สัจจิต (Lal.V.3.14)

ปุรมุกิต (Lal.V.4.18)

ภาษิต (Lal.V.5.19)

นิเนวิต (Lal.V.9.6)

อภิลกษิต (Lal.V.17.17)

วิจินติต (Lal.V.26.3)

บุษิต (Lal.V.2.6)

บุษิต (Lal.V.4.4)

สมาคิต (Lal.V.5.4)

กฤตเวทิต (Lal.V.16.25)

ปริวาริต (Lal.V.18.25)

สัจจกิต (Lal.V.25.27)

กรณีของ อิต นอกจากจะเติมท้ายเค้ากริยาที่ลงท้ายด้วยสระ อ แล้ว เค้ากริยาที่ลง
 ท้ายด้วยสระ อ ดังกล่าว ส่วนมากเป็นเค้ากริยาของประโยคเหตุกรรมตุวาจกซึ่งลบ-อย ก่อนลง
 อิต ปัจจัย ยกตัวอย่างดังนี้

มานิต	จาก มานย (มานยติ)	ธาตุ √มน
บุษิต	จาก บุษย (บุษยติ)	ธาตุ √บุษ
สัจจิต	จาก สัจจาย (สัจจายติ)	ธาตุ √จก (ส)
นิเนวิต	จาก นิเนวย (นิเนวยติ)	ธาตุ √เสว (+นิ)
ภาษิต	จาก ภาษย (ภาษยติ)	ธาตุ √ภาษ
เวทิต	จาก เวทย (เวทยติ)	ธาตุ √วิท

อภิลักษิตจาก อภิลักษย (อภิลักษยติ) ธาตุ √ लक्ष् (+อภิ)

ปริวาริต จาก ปริวารย(ปริวารยติ) ธาตุ √ वृ (+ปริ)

วิจิษิต จาก วิจิษตย(วิจิษตยติ) ธาตุ √ जिष्

สั่งกิต จาก สั่งกตย(สั่งกตยติ) ธาตุ √ ङ् (+สั่ง)

รูปที่ไม่ใช่เค้ากริยาเหตุการณ์จากก็มีบ้างแต่ไม่มาก ได้แก่

บุษิต เค้ากริยาเหตุการณ์จาก คือ โปษุပ္ย จากธาตุ √ पुष्

มุกิตา, ปรมุกิตา เค้ากริยาเหตุการณ์จาก คือ โมงทย จากธาตุ √ मृ

สมาहित เค้ากริยาเหตุการณ์จากคือ สมาธายย จากธาตุ √ ष

สฤติ เค้ากริยาเหตุการณ์จากคือ สฤทายย จากธาตุ √ ष

แนวโน้มของกริยาที่ใช้ อิต มากกว่า หรือใช้ อิต และ ต ท้ายเค้ากริยาลงท้ายด้วยสระ

อ (Thematic Present Stem) เป็นหลักเป็นปรากฏการณ์ซึ่งมีทั่วไปในภาษาปรากฏ³⁹

มีลเลอร์กล่าวว่าในสันสกฤตปาณินิ กริยากริตที่ลงปัจจัย อิต มีจำนวนน้อย⁴⁰

ที่จริง ปาณินิได้วางกฎกว้าง ๆ เอาไว้ว่า

- 1. ธาตุที่มีพยางค์เดียว ลงท้ายด้วย อู อู ฤ ฤ ภา ไม่ลงอิ อาคม ยกเว้นธาตุบางตัว

เช่นธาตุ √ पू⁴¹

³⁹ BHSCD. I. § 34.7.

⁴⁰ Müller., § 422.

The number of verbs which must insert i before ta is very small.

cf. Whitney., § 956; Mayrhofer., § 135.

⁴¹ Pāṇini. VII.2.11.

śrūyakāḥ kitill

2. ธาตุบางตัวคือธาตุ /สฺวี ธาตุที่ขึ้นต้นด้วยสระอิ และสระ อา ไม่ลง อิ อาคมหน้า ต⁴² กล่าวโดยสรุป ปาณินิจัดธาตุบางกลุ่มไว้สำหรับต้องลง อิ อาคม ธาตุกลุ่มดังกล่าวเรียกว่า เสฏฐ ธาตุบางกลุ่มไม่ต้องลง อิ อาคมเรียกว่า อนิน္ญ

สันสกฤตปาณินิ มีกฎเกณฑ์ระบุเด่นชัดในการใช้ อิต หรือ ต แมกโตนเนลกล่าวไว้ว่า อิต ในพระเวทจะลงก็ต่อเมื่อพยัญชนะท้ายพยางค์ของธาตุออกเสียงยากเมื่อมาอยู่ใกล้กับ ต การลง อิ อาคมจะทำให้ออกเสียงง่ายขึ้น⁴³ แต่สันสกฤตผสมในลิลิตวิสูตรจะใช้ อิต มากกว่า ต ละม้ายกับปรากฏที่ทั่วไปจึงน่าจะได้รับอิทธิพลจากปรากฏ

การใช้ ต ปัจจุบันก็ผิดแผกออก มีปรากฏอยู่คำเดียวคือ ปุริวิญญูมานสฺย (La1.V.5.3) ซึ่งใช้กาลผสมระหว่าง ต ปัจจุบันและ มาน ปัจจุบัน ในคำเดียว

ปรากฏการณ์นี้ เป็นความสับสนในเรื่องกาล ต ปัจจุบันคือกริยาที่บ่งบอกอดีต ในขณะที่ มาน ปัจจุบันใช้ลงกับคำกริยาหมวดวิภักต์วรรตมานา เมื่อใช้ร่วมกับ ต จึงทำให้เกิดการรวมกันระหว่าง อดีตและปัจจุบัน ตัวธาตุยังเป็นธาตุที่ไม่เรียกหากรรมแต่ใช้ในความหมายเป็นกรรมวาจกด้วย คำนี้แปลว่า "ถูกเข้าไปหาแล้ว"⁴⁴

⁴² ปาณินิกล่าวไว้ (ใน Pāṇini.VII.2.14.)ว่า

svījīto niṣṭāyāṃ||

และ (Pāṇini.VII.16.)ว่า

āditaśca||

⁴³ ดู Machdonell²., § 160 [3. p. 185]

⁴⁴ เอ็ดเจอร์ตันแปลว่า

"Being entered, pervaded"

ดูใน BHSGD.I.§ 34.1.

ปรากฏการณ์ มีพบในคัมภีร์อื่น ๆ บ้าง⁴⁵ อาจเป็นด้วยอิทธิพลภาษาบาลี ด้วยปรากฏว่าบาลีมีปรากฏการณ์นี้อยู่บ้าง⁴⁶ ไทเกอร์อธิบายว่าการใช้ปัจจัยซ้อนกันแบบนี้เป็นรูปกริยาที่สร้างขึ้นในสมัยหลัง

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า น่าจะสร้างคำผิดมากกว่าจะเป็นที่นิยมกัน ด้วยตัวอย่างมีน้อยมาก ไม่พอจะกล่าวว่าเป็นความนิยมกันในสมัยหลัง อีกประการหนึ่ง ปุริวิญญูมานสฺย ก็ปรากฏในคาถาเป็นไปได้ว่าจะ เป็นด้วยอิทธิพลฉันทลักษณ์บังคับมากกว่า

อย่างไรก็ดี ผู้แต่งลิลิตวิสูตรอาจเคยเห็นตัวอย่างจากภาษาบาลีจึงแต่งขึ้นใช้ตามโดยเทียบเคียงกันก็อาจเป็นไปได้

ตวย ปัจจัย

ในภาษาสันสกฤตมีใช้อยู่ 2 รูปคือ ตวย และที่เติมอิ อาคมเป็น อิตวย ในอรรถยาที่ 1-4 แห่งคัมภีร์ลิลิตวิสูตรมีพบเพียง อิตวย เท่านั้นคือ

สंप्रकाशित्वयम् (La1.V.23.6, 25.22)

उत्पुष्यित्वयम् (La1.V.13.20)

เอตเจอร์ตันแสดงความเห็นว่าภาษาสันสกฤตผสมใช้จำเพาะ อิตวย เท่านั้น⁴⁷

⁴⁵ คือ พุทฺธมานา ใน Mv.I.76.14.

(สำกษี) ปุณฺณมานมฺ ใน Mvy.6993.

วฺยฺฐมานาสฺ ใน RP.55.1.

อ้างถึงใน BHS GD.I. § 34.1.

⁴⁶ ไทเกอร์ยกตัวอย่างว่า

ปกฺวฺมานา ใน Divy.510.8.

ปฺกฺวฺมาน ใน DhCo.I.179.

วิภาตฺมาน ใน DHco.I.165.

อสุทฺธฺมาน ใน Rasav.I.35.

ดูใน Geiger., § 191.

⁴⁷ BHS GD.I. § 34.20.

จากตัวอย่างที่พบในลลิตวิสตรระข้างต้นจะเห็นว่า อิตวฺย บัจจยนิยมลงในเค้ากริยาปัจจุบัน ซึ่งลงท้ายด้วยสระ อะ (Thematic present stems) สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากภาษาปรากฤต สันสกฤตเต็ม ตวฺย บัจจย ที่ธาตุ ยกตัวอย่างเช่น

ทาทวฺย > ทาทพฺพ (บาลี)

แต่บาลีและปรากฤตนิยมใช้บัจจย อิตวฺย เข้ากับเค้ากริยาปัจจุบันซึ่งลงท้ายด้วยสระ อ อย่างแพร่หลาย ไกอเกอร์ยกตัวอย่างบาลีเช่น วสิตพฺพ, ปจิตพฺพ เป็นต้น⁴⁸

ตฺวา บัจจยและ ย บัจจย

ในลลิตวิสตรระมีใช้ทั้ง ตฺวา บัจจยและ ย บัจจย จำเพาะ ตฺวา บัจจยมีใช้ 2 ลักษณะ คือที่เติม อิ อาคมเป็น อิตฺวา และ ที่เป็น ตฺวา บัจจยธรรมดา เท่าที่พบจากอธยายที่ 1-4 แห่ง คัมภีร์ลลิตวิสตรระ การใช้ ตฺวา จะมีมากกว่า

การใช้ อิตฺวา นิยมใช้กับเค้ากริยาปัจจุบันที่ลงท้ายด้วยสระ อะ ในอธยายที่ 1-4 มีปรากฏ ยกตัวอย่างดังนี้

ปฺรราหฺมิตฺวา (Lal.V.10.6)

กฺุจฺจฺรพฺยิตฺวา (Lal.V.13.2)

ลภิตฺวา (Lal.V.27.3)

การที่ภาษาสันสกฤตผสมใช้ อิตฺวา ท้ายเค้ากริยาปัจจุบันเป็นหลัก น่าจะได้รับอิทธิพลจากภาษาปรากฤตบาลีก็ใช้ อิตฺวา เช่นเดียวกัน⁴⁹

เมื่อเปรียบเทียบ ย บัจจยกับ ตฺวา (อิตฺวา) บัจจย ย บัจจยจะมีใช้มากกว่า การใช้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴⁸ Geiger., § 199.2.

ภาษาปรากฤตอื่น ๆ ดูใน Pischel., § 570; Woolner., § 137(a).

⁴⁹ Geiger., § 209.

ย ปัจจัยทุกครั้ง ตรงตามหลักไวยากรณ์สันสกฤตมาตรฐาน กล่าวคือ ใช้ก็ต่อเมื่อมีอุปสรรค
 กริยาวิเศษณ์หรือ นามศัพท์นำหน้า⁵⁰ มีเพียงกริยาเดียวที่นำจะไม่ตรงหลักไวยากรณ์สันสกฤตที่
 ปาณินิ คือ อัจฉรายิตฺวา

ปาณินิได้วางกฎเอาไว้ว่า คำกริยาเหตุการณ์ที่พยางค์รองจากสุดท้ายเป็นสระ
 สั้น (Short penultimate vowel) จะเปลี่ยนปัจจัยเหตุการณ์จากจาก อย เป็น อยฺ (ay) ก่อน
 จะเติม ย ปัจจัย⁵¹

กรณี อัจฉรายิตฺวา ซึ่งสร้างจาก อัจฉรายิติ > อัจฉรายิย จึงน่าจะเป็น อัจฉรายิย
 การใช้ ตมฺ ปัจจัย (Infinitive)

ตมฺ ปัจจัยมีใช้น้อยมาก เท่าที่รวบรวมได้มี 5 คำคือ

อภิสิทฺพทุทกามสฺย (La1.V.8.19)

มีมาสิตฺกาโม (La1.V.12.16)

ชฺญาตุ (La1.V.14.18)

อุปฺตฺตฺ (La1.V.15.26)

อฺตฺปาथิตฺ (La1.V.16.7)

ถ้าพิจารณาเท่าที่พบเพียงเท่านี้ อาจสรุปได้ว่า อิตมฺ ใช้หลังคำกริยาที่ใจจุน ที่ลง
 ท้ายด้วยสระ อะ ส่วน ตมฺ ใช้หลังธาตุ ซึ่งสันสกฤตก็มีการใช้ทั้ง 2 ลักษณะดังกล่าวนี้⁵²
 เอ็ดเจอร์ตัน⁵³ ตั้งข้อสังเกตโดยรวมว่าภาษาสันสกฤตผสมจะใช้ อิตมฺ เป็นหลัก หากกล่าว
 สรุปตาม ความเห็นเอ็ดเจอร์ตันภาษาสันสกฤตผสมก็จะมีแนวโน้มไปทางภาษาปรากฤต โดยเฉพาะ

⁵⁰ Whitney., § 990; Müller., § 445.

⁵¹ Pāṇini.VI.4.56.

cf. Müller., § 447.

⁵² Müller., § 459; Whitney., § 968.

⁵³ BHSGD.I. § 36.1.

บาลีสัทยัม อิตฺ มํกกว่า ตฺ⁵⁴

การใช้ ย และ อนิย ปัจจัย(Gerundives)

การใช้ปัจจัยทั้ง 2 นี้ใช้เหมือนกันสกดทุก กล่าวคือ เดิม อนิย ปัจจัยเข้ากับธาตุที่ทำเป็น
ชั้นคุณ⁵⁵ เท่าที่พบในลิลิตวิสตรระอักษรยภที่ 1-4 จะใช้ อนิย มากกว่า ย

การใช้ อนุตฺ และ มานํ ปัจจัย (Present Participle)

เท่าที่พบ มีดังต่อไปนี้

อนุตฺ ปัจจัย ได้แก่ ปรุภาษณฺ(Lal.V.5.23)

ธรณณฺ(Lal.V.5.24)

วฺยวโกลยณฺ(Lal.V.16.10)

อนฺจินตณฺจ(Lal.V.19.3)

มานํ ปัจจัย ได้แก่ นิรทิสฺยมาเน(Lal.V.25.23)

สํปฺชฺยมานสฺย (Lal.V.8.20)

กมฺปมานลฺย(Lal.V.8.9)

กรฺณายมานะ(Lal.V.9.8)

พิจารณาข้อมูลข้างต้น เราอาจสรุปได้ว่า อนุตฺ ลงปัจจัยท้ายคำกริยาปัจจุบันเป็นหลัก
คำกริยาปัจจุบันเท่าที่เห็นจากข้อมูลข้างต้น เป็นคำกริยาปัจจุบันของเหตุกรรตุวาท ในขณะ
ที่ มานํ ปัจจัยจะลงที่คำกริยาปัจจุบันทั้งกรรตุวาทและกรรมวาท

⁵⁴ Geiger., § 206.

The type in -itum has been very productive. In Later Literature it has in many cases supplanted the historical forms in -tum.

cf. Pischel., § 573; Chatterji., § 747.

⁵⁵ Müller., § 455.

พุทธศาสนาด้วยภาษาสันสกฤต(ผสม) ในระยะต้นอาจไม่จำเป็นต้องมุ่งไปที่สันสกฤตปาลีณี เพราะบางตอนก็เป็นความพยายามเปลี่ยมาแต่ปรากฤต ดังนั้น วิธีการเปลี่ยนจึงอาจเอาคำซึ่งสร้างตามระบบเสียงปรากฤตเองมาแจกวิภักดิ์ให้เป็นสันสกฤต ข้อสันนิษฐานนี้ พิจารณาจากสมมติฐานที่ว่า การแจกวิภักดิ์นามและกริยาโดยมากเป็นสันสกฤตปาลีณี แต่ทว่า คำกริยามีลักษณะไปทางปรากฤต

นอกเหนือจากอิทธิพลด้านอื่น ๆ ซึ่งเป็นอิทธิพลภายนอกแล้ว ส่วนหนึ่งซึ่งเป็นส่วนสำคัญก็คือ รูปแบบหรือลักษณะการแต่งของผู้แต่งลิลิตวิสตรระเอง ผู้แต่งย่อมแต่งไปตามความรู้ ความสามารถ หรือประสบการณ์ของตนเป็นสำคัญ

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พุทธศาสนาด้วยภาษาสันสกฤต (ผสม) ในระยะต้นอาจไม่จำเป็นต้องมุ่งไปที่สันสกฤตปาดินิ เพราะ บางตอนก็เป็นความพยายามเปลี่ยนมาแต่ปรากฏต ดังนั้น วิธีการเปลี่ยนจึงอาจเอาคำซึ่งสร้างตาม ระบบเสียงปรากฏตนเองมาแจกวิภักต์ให้เป็นสันสกฤต ข้อสันนิษฐานนี้ พิจารณาจากลมมติฐาที่ว่าการ แจกวิภักต์นามและกริยาโดยมากเป็นสันสกฤตปาดินิ แต่ที่ว่าเค้ากริยามีลักษณะไปทางปรากฏต

นอกเหนือจากอิทธิพลด้านอื่น ๆ ซึ่งเป็นอิทธิพลภายนอกแล้ว ส่วนหนึ่งซึ่งเป็นส่วนสำคัญก็คือ รูปแบบหรือลักษณะการแต่งของผู้แต่งลิตวิสตรระเอง ผู้แต่งย่อมแต่งไปตามความรู้ ความสามารถ หรือประสบการณ์ของตนเป็นสำคัญ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย